

Створення єдиної фінансово-облікової цифрової платіжної системи в контексті підвищення рівня фінансової безпеки України

Анотація

Запропоновано елементи інноваційного механізму зміцнення фінансової та економічної безпеки України через створення єдиної фінансово-облікової цифрової платіжної системи.

Зважаючи на нестабільність світової фінансової системи загалом та необхідність подолання кризових явищ у вітчизняній економіці, посилення загроз фінансовій безпеці України впродовж останніх років (рис.1), необхідним є пошук інноваційних змістовних та технічних рішень щодо планування, моніторингу, контролю та регулювання фінансовою та, в цілому, соціально-економічною системою держави.

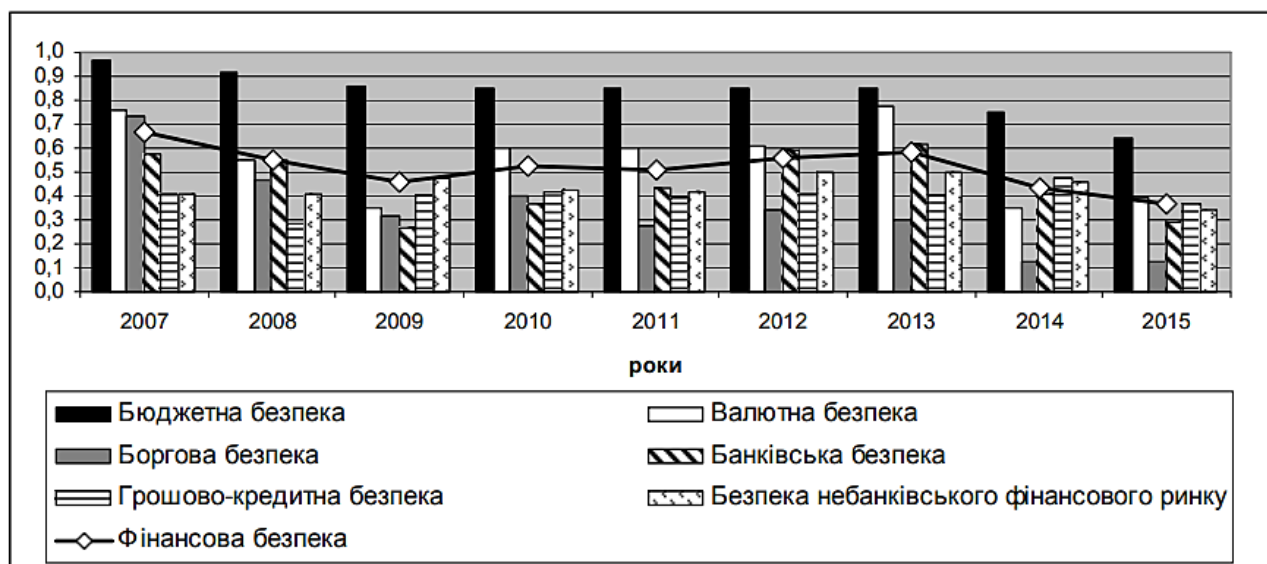

Рис. 1. Динаміка фінансової безпеки України за її складовими у 2007–2015 рр.¹

Основні проблеми, що посилюють загрози фінансовій безпеці України полягають у наступному.

Серед внутрішніх загроз фінансовій безпеці України можна виділити такі: недосконала фінансово-бюджетна система; неефективність системи контролю за витратами бюджетних коштів; невчасне прийняття та недостатньо наукове обґрунтування Державного бюджету України; недостатньо ефективна грошово-кредитна та податкова політика держави; ухилення від сплати податків; наявність дефіциту Державного бюджету та емісійне його покриття; зростання «тіньової» економіки, посилення її криміналізації, у тому числі внаслідок посилення контрабандних потоків з

¹ Бондаренко Д. Компаративний аналіз фінансової безпеки України / Дмитро Бондаренко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – № 3 (7), 2016. – С.230-242. – С.231.

окупованих територій АР Крим та частини Донецької і Луганської областей; різке зростання цін на споживчому ринку; відсутність паритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію; істотна виснаженість ключових джерел фінансових ресурсів доходів бюджетів усіх рівнів (прибутку суб'єктів господарювання, амортизаційних відрахувань, ресурсів цільових фондів тощо); подальше активне виведення з України капіталу, істотна частка нелегального обігу валютних коштів в країні; недостатній державний контроль за здійсненням експорту та імпорту; нерозвиненість сучасної інфраструктури підтримки конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання; нерозвиненість сучасної фінансової інфраструктури.

До зовнішніх загроз фінансовій безпеці України належать: зростання зовнішньої заборгованості країни; нераціональне використання іноземних кредитів; надмірна відкритість економіки України; відсутність експортно-імпоротної збалансованості.

Враховуючи, великий спектр як зовнішніх, так і внутрішніх загроз фінансовій безпеці держави, а також неефективність регулювання вітчизняної фінансово-економічної системи, виникає потреба розробки та запровадження інноваційних механізмів у цій сфері з метою:

- підвищення рівня економічної безпеки та її фінансової складової шляхом мінімізації конфлікту економічних інтересів та передумов для корупційних відносин;
- інноваційного економічного розвитку країни;
- забезпечення рівних можливостей для підприємців шляхом дерегуляції;
- підвищення конкурентоспроможності держави в глобальному середовищі.

Одним з таких інноваційних механізмів, який, безумовно, потребує широкомасштабної експертної оцінки та громадського обговорення, а також пілотної апробації є **Єдина фіскально-облікова цифрова платіжна система (ЄЦПС)**². Технічно реалізація цієї системи передбачає:

- поступову ліквідацію готівкових розрахунків в економіці та перехід на 100% електронні гроші;
- здійснення основних монетарних інтервенцій, грошово-кредитних операцій та фіскально-облікових функцій держави з використанням ЄЦПС;

² Пурій Р.П. Єдина цифрова фіскально-облікова платіжна система як засіб зміцнення економічної безпеки України/ Р.П. Пурій Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції : матеріали щорічної наукової конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів Львівського торговельно-економічного університету / [відповід. за вип.: проф. Семак Б. Б.]. – Львів : вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2017. – 440 с.– С.148.

– у перспективі використання ЄЦПС як механізму електронного урядування у різних сферах соціально-економічної та політичної системи.

Передумови запровадження ЄЦПС в Україні:

- **основні глобальні тренди до цифровізації в усіх сферах життя:** перехід суспільства на новий технологічний уклад та масштабне проникнення цифрових технологій у всі сфери; трансформація банків у цифрові платіжні системи (поступове запровадження 100% електронних грошей) (рис. 2);

Рис. 2. Частка фінансових трансакцій з використанням різноманітних засобів грошового обігу при купівлі товарів та послуг учасниками глобального ринку у 2016 р., % ³

Довідково: Швеція, Норвегія та Данія до 2020 року планують повністю перейти на електронні гроші. Аналогічні кроки впроваджують уряди інших країн ЄС, Великобританія, Канада, країни Латинської Америки, Республіка Корея, Сінгапур, Японія, Індія, намагаючись поступово відмовитися від готівки. Такі кроки, насамперед, пов'язані з намаганнями урядів підвищити рівень прозорості управління фінансовою системою, витіснити тіньовий та кримінальний сектори економіки та зменшити трансакційні витрати на забезпечення обігу грошових активів. Для прикладу, в Японії частка готівкових коштів в обігу становить близько 21% ВВП, у Великобританії – менше 4%. За даними Bloomberg в Швеції монети і банкноти становлять лише 1,8% ВВП, в США близько 7%, в ЄС – близько 9%. Як відзначають фахівці, перехід до електронних платежів допомагає країнам Північної Європи підтримувати модель «держави добробуту», оскільки це істотно знижує обсяг незаконно прихованих доходів. Наприклад, у Данії в 1991 р. готівкові гроші і банківські чеки становили 82% загального обороту грошових коштів, а в 2015 р. їх частка склала лише 21% – навіть незважаючи на негативні банківські ставки по депозитах. За даними міністерства податків Данії, обсяг тіньової економіки в країні з 2012 по 2014 рр. скоротився на третину – з 6,3 до 4,34 млрд дол. США, що, у тому числі, пов'язують зі зменшенням частки готівкових коштів в обігу.

Крім того, згідно зі звітом Центрального банку Данії, на обробку платежів готівкою потрібно вдвічі більше коштів, ніж на обробку платежів національними дебетовими картами. Останнім часом в Данії набирає

³ Global Connected Commerce. Is e-tail therapy the new retail therapy? January 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nielsen.com/content/dam/niensenglobal/jp/docs/report/2016/Nielsen-Global-Connected-Commerce-Report-January-2016>.

популярність нова форма електронних платежів – мобільний додаток Danske Bank MobilePay, який дозволяє здійснювати покупки і відправляти перекази за допомогою смартфона, з допомогою якого більше 3 млн датчан здійснюють близько 90 млн транзакцій на рік. У листопаді 2016 р. до платформи приєдналося кілька регіональних банків, після чого акції Danske Bank піднялися в ціні на 20 пунктів (з 196,9 данських крон в жовтні до 216,9 данських крон у грудні). Схожий додаток – Swish – функціонує й у Швеції, з його допомогою здійснюється близько 9 млн платежів на місяць⁴.

– низька ефективність функціонування практично усіх систем забезпечення життєздатності держави, зниження довіри до органів державного управління на різних рівнях ієрархії створюють можливість запровадження інноваційних економічних систем з початкової стадії;

– процес поширення системи безготівкових платежів, розпочатий НБУ, може стати вагомою часткою пропонованої ЄЦПС;

Довідково: Комплексною програмою розвитку фінансового сектора України, затвердженої Постановою правління НБУ №391 від 18.06.2015 передбачено внесення змін до законодавчих актів України та імплементацію положень законодавства ЄС з метою розвитку безготівкового обороту і роздрібних безготівкових платежів з використанням електронних платіжних засобів. У Постановах Правління Національного банку встановлено загальні вимоги до випуску, використання та погашення електронних грошей. Визначення електронних грошей наведено в п. 15.1 ст. 15 Закону України №2346-III від 05.04.2001 «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». Електронні гроші – одиниця вартості, яка зберігається на електронному пристрої, приймається як платіжний засіб іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі. Формування визначення електронних грошей відповідає і визначенню, наведеному в директиві Європейського парламенту і Ради 2009/110/ЄС від 16.09.2009 року «Про започаткування, здійснення та пруденційний нагляд за діяльністю установ, що працюють з електронними грошима»⁵.

Дані НБУ про емісію електронних грошей та обсяги операцій з електронними грошима наведено у табл. 1, дані якої підтверджують достатню активність національного регулятора у цій сфері.

Таблиця 1

⁴ Офіційна веб-сторінка Національного банку Швеції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.riksbank.se/en/Monetary-policy/>; Офіційна веб-сторінка Національного банку Данії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nationalbanken.dk/en/monetarypolicy/Pages/default.aspx>; Офіційна веб-сторінка Національного банку Норвегії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.norges-bank.no/en/Monetary-policy/>; Офіційна веб-сторінка Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2017/06/index.htm>.

⁵ Офіційна веб-сторінка Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123302;

Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a18.

Емісія електронних грошей в Україні та операції з ними⁶

Назва показника	Роки			Відхилення від попереднього року			
				+/-		%	
	2014	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Обсяг випущених електронних грошей, млн грн	12,5	30,96	40,5	18,5	17,0	247,7	155,0
Кількість електронних гаманців, млн.	33,7	40	45,7	6,3	5,5	118,7	113,8
в тому числі активні користувачі, млн.	5,83	26,5	32,5	20,67	6	454,5	122,6
Обсяг випущених електронних грошей на електронний гаманець, млн грн	0,37	0,77	1,05	0,40	0,28	208,67	136,30
Сума операцій з електронними грошима, млрд. грн.	1,4	3,24	3,0	1,8	0,4	231,3	111,2
Обсяг транзакцій з електронними грошима на активного користувача, млн грн	0,24	0,12	0,11	-0,12	-0,01	50,91	90,60
Коефіцієнт трансферабельності електронних грошей	11,20	10,47	7,50	-0,73	-2,97	93,44	71,67

У 2015 р. в обігу перебувало електронних грошей на 30,96 млн. грн., що в 2,48 рази або на 18,5 млн грн більше, ніж у 2014 р. У 2016 році обсяг випущених електронних грошей збільшився у 1,6 рази, а це на 17 млн. грн. більше у порівнянні з попереднім роком. За результатами аналізу, загальна кількість випущених електронних грошей протягом досліджуваного періоду збільшилась майже у 3 рази порівняно з 2014 р., що свідчить про зростання попиту на електронні гроші. Електронні гроші використовуються як засіб розрахунків за виконані роботи, послуги, випущену продукцію через інтернет чи через електронний гаманець⁷.

Довідково: В Україні створена Національна система масових електронних платежів – ПРОСТІР, а також системи Махі («Альфа-банк») та Global Money («Ощадбанк», «Глобус»). На жаль, вимушене виведення з ринку проблемних банків звужує коло учасників українських систем електронних платежів. Зокрема, систему ПРОСТІР залишили «Діамантбанк» та «Михайлівський», систему Monexu – «Фідобанк», систему Master card - «Михайлівський» та «Юнісон». Національний банк України докладає максимум зусиль щодо сприяння створенню в Україні привабливого клімату для масового використання платіжних карток та інших електронних платіжних засобів під час здійснення безготівкових роздрібних платежів на території України.

Так, НБУ була проведена модернізація раніше існуючої національної платіжної системи, що базувалось на вітчизняних стандартах і забезпечено перехід на відкриті міжнародні стандарти. Побудовано центральний маршрутизатор, розрахунково-кліринговий центр, здатний забезпечити маршрутизацію та проведення розрахунків з використанням платіжних карток з магнітною смугою та EMV-чипом.

Впровадження інноваційних технологій та удосконалення дистанційних каналів обслуговування є одними з пріоритетних напрямів діяльності банківських

⁶Платіжні системи та розрахунки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=125412&cat_id=22918283.

⁷ Вавдіюк Н.С. Обіг та регулювання електронних грошей в Україні / Н.С.Вавдіюк, Х.В. Талах // Економічний форум. – №2. – 2017. – С. 249-259.

установ. Зважаючи на це, в Україні, як і в більшості інших країн, обсяги випуску платіжних карток з функцією електронних платежів та віртуальних платіжних карток, якими найчастіше сплачуються товари, роботи та послуг через мережу Інтернет істотно збільшується (табл. 2).

Спостерігається тенденція до зростання попиту на розрахунки в мережі Інтернет, а банківські установи продовжують пропонувати карткові продукти через носіїв віртуальної інформації, які забезпечують проведення трансакцій в режимі он-лайн. У 2016 р. в Україні емітовано 14 тис. карток з функцією електронних грошей, що на 56% більше, ніж у 2015 р.⁷

Таблиця 2

Емісія платіжних карток з носіями віртуальної інформації та функцією електронних платежів

Дата	Усього, тис.	Відхилення, %	За видами носіїв інформації: віртуальні, тис.	Відхилення, %	Частка від загальної кількості карток, %	З них з функцією електронних грошей, тис.	Відхилеження, %	Частка від загальної кількості карток, %
01.01.2010	29 104	x	76	x	0,26	38	x	0,13
01.01.2011	29 405	101,03	129	169,74	0,44	25	65,79	0,09
01.01.2012	34 850	118,52	987	765,12	2,83	12	48	0,03
01.01.2013	33 106	95,00	113	11,45	0,34	3	25	0,01
01.01.2014	35 622	107,60	185	163,72	0,52	5	166,7	0,01
01.01.2015	33 042	92,76	248	134,05	0,75	16	320	0,05
01.01.2016	30 838	93,33	291	117,34	0,94	9	56,25	0,03
01.10.2016	31 141	100,86	292	107,35	0,94	14	156	0,04

Джерело: [Вавдіюк Н.С. Обіг та регулювання електронних грошей в Україні / Н.С.Вавдіюк, Х.В. Талах // Економічний форум. – №2. – 2017. –С. 249-259.]

– сучасні цифрові технології дозволяють забезпечити запровадження ефективної ЄЦПС, зокрема з використанням технічних засобів, що використовуються при електронному урядуванні;

Довідково: Під електронним урядуванням, як відомо, розуміється процес здійснення державного управління з використанням інформаційних технологій для забезпечення ефективного та якісного менеджменту. Етапи створення «електронного уряду» можна поділити на 3 частини, які відображають сукупну технологію створення таких систем взагалі в усьому світі. На першому етапі необхідною є наявність Інтернет-сторінок державних органів. Другий етап називають інтерактивним, – він передбачає появу можливості спілкування між громадянином та державним органом через спеціальні форми повідомлень, розміщені на порталі. Третій етап – транзакційний, на якому відбувається безпосередній обмін всією необхідною інформацією між громадянином та державою, надання всього спектру державних послуг тощо. На сьогодні провідні країни світу, в цілому, перейшли на третій етап. Вважається, що найбільш повно та ефективно система електронного урядування впроваджена й використовується в Сінгапурі та Естонії, а також у США. Крім цього, створенням електронного уряду активно займаються Канада, Республіка Корея, Японія, Австралія, Фінляндія, Швеція. Україна наразі знаходиться на першому етапі й посідає 26 місце у рейтингу готовності електронного уряду в країнах світу. Сінгапур став першою країною, де у 1999 р. був створений

масштабний урядовий портал eCitizen Centre (www.ecitizen.gov.sg). Портал підтримує кілька розділів: бізнес, оборона, освіта, зайнятість, охорона здоров'я, житло, правопорядок та інше. Уряд Естонії в рамках реалізації концепції «електронного уряду» створив і запровадив в дію в червні 2001 р. інтернет-портал «Сьогодні вирішую я», за допомогою якого будь-який житель республіки може взяти участь в управлінні державою – висловити свою думку стосовно того, що відбувається в країні, запропонувати поправки до законопроектів тощо. У США, де ідеї про необхідність розробки e-government вперше прозвучали на державному рівні в 1998 р., наслідком стало відкриття порталу firstgov.gov (нині – usa.gov). На сьогодні ця система охоплює майже 80% всіх державних установ.

У пострадянських країнах на цей час реалізуються різні проекти, які становлять основу «електронного уряду»: удосконалюється телекомунікаційна інфраструктура, починається широке вживання корпоративних систем в митній, фінансовій, податковій областях; формуються різні електронні реєстри, кадастри. Україна вступила в цей процес фактично в 2002 р., коли було введено в дію центральну частину єдиного веб-порталу Кабінету Міністрів. На початку квітня 2003 р. вже було в цілому розроблено програму «Електронна Україна», розраховану на 2003-2010 роки, проте, і до сьогодні конкретні дії по програмі не завершені⁸.

– **матеріально-технічна база націоналізованого ПАТ КБ «Приватбанк»** може бути використана як технічна основа створення ЄЦПС.

Довідково: «ПриватБанк», його електронні комплекси та найпопулярніший в Україні цифровий банк «Приват24» не були уражені вірусом «Petya», від якого постраждала істотна частка юридичних та фізичних осіб України та світі у 2017 р., що може свідчити про надійні системи технічного захисту інформації у згаданому банку.

– **розвиток банківського сектора в Україні впродовж останніх років характеризувався високим рівнем ризику та негативними тенденціями** (рис. 3).

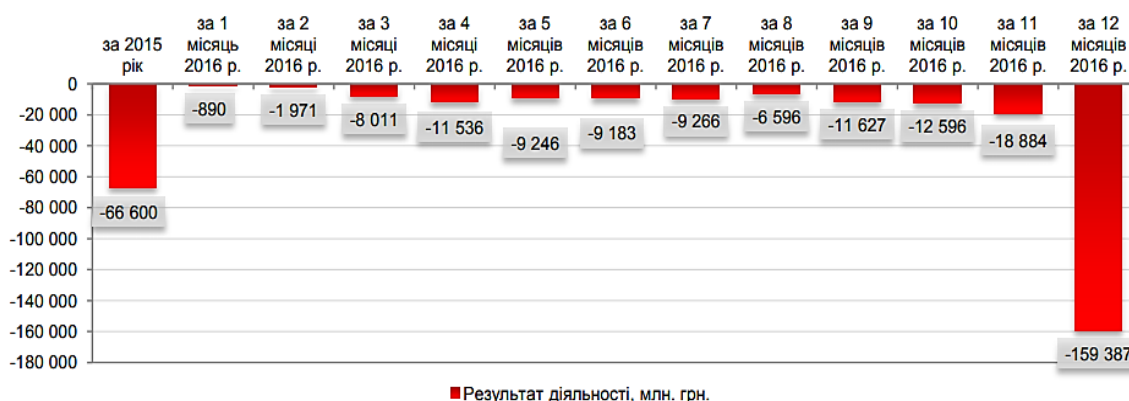

Рис. 3. Фінансовий результат діяльності банківської системи України у 2015-2016 рр., млн. грн⁹.

⁸ Міжнародний досвід впровадження електронного урядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/14125/1/82_176-177_maket-ena-ntb%28099%29.pdf

⁹ Національне рейтингове Агентство «Рюрік». Аналітичний огляд банківської системи України за результатами 2016 року. – 22 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf

Можливі позитивні наслідки запровадження ЄЦПС для фінансової безпеки держави:

- *регулювання купівельної спроможності національної валюти через банківський процент і контроль щоденного споживання як в цілому, так і за галузями, а також обсягу оцифрованих валютних активів в економіці;*
- *можливість оперативного корегування фінансових можливостей забезпечення соціально-економічної політики в країні;*
- *можливість оперативного регулювання обсягу грошової маси, що мінімізує загрозу виникнення гіперінфляції та девальвації національної грошової одиниці та інших загроз фінансовій безпеці держави;*
- *зменшення трансакційних витрат національної економіки;*
- *спрощення системи фінансово-економічної статистичної звітності.*

Системні ризики та перешкоди запровадження ЄЦПС:

- можливість хакерської атаки ЄЦПС і, як результат, – загроза національній безпеці;
- неефективні технічні адміністратори ЄЦПС;
- невизначені вартість та термін реалізації;
- недостатньо IT-спеціалістів у державному секторі України, які могли б реалізувати даний проект;
- відсутність аналогічного міжнародного досвіду побудови ЄЦПС за пропонованими параметрами навіть у більш технологічно розвинених країнах;
- ускладнення інтеграції вже діючих систем, реєстрів та баз даних;
- можливий колапс існуючих систем на етапі запровадження ЄЦПС;
- відсутність програмно-технологічної схеми побудови ЄЦПС з існуванням поки що тільки на рівні концептуального бачення;
- неготовність інших сфер життя (наприклад, відсутність якісного Інтернету та взагалі комп'ютерів, платіжних терміналів на селі).

Для запровадження функціонування ЄЦПС у контексті зміцнення фінансової безпеки держави України необхідно реалізувати такі заходи:

Верховній Раді України спільно з Національним Банком України:

– розробити законодавчу та нормативну базу із запровадження ЄЦПС та провести пілотну апробацію запровадження ЄЦПС (зокрема, на базі електронної платформи ПАТ «Приватбанк»), зокрема, щодо кредитування фізичних та юридичних осіб через ЄЦПС (відсоткова ставка плаваюча, залежно від кон'юнктури ринку) з урахуванням попереднього визначення відповідальних за здійснення аналізу платоспроможності позичальників, подробиць його господарської діяльності, бізнес-плану, динаміки його доходів і витрат, кредитної історії тощо;

Верховній Раді України, Міністерству фінансів країни, Державній фіскальній службі України:

– розробити законодавчу та нормативну базу із заміни адміністрування фіскальних процедур з боку суб'єктів господарювання на автоматичний процес з використанням ЄЦПС.

–

Д.е.н., головний науковий співробітник РФ НІСД у м. Львові

Флейчук М.І.